

ТЕМА 10. ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАВНИКА

План:

1. Поняття та правова природа дисциплінарної відповідальності правника
2. Дисциплінарні проступки судді: підстави та види
3. Дисциплінарна відповідальність прокурора: особливості та процедура
4. Дисциплінарна відповідальність адвоката: порядок та принципи
5. Органи, що здійснюють дисциплінарне провадження щодо різних категорій правників
6. Види дисциплінарних стягнень та принципи їх застосування
7. Співвідношення дисциплінарної відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності
8. Аналіз практики дисциплінарних проваджень в Україні
9. Проблеми реформування системи дисциплінарної відповідальності правників в Україні
10. Міжнародний досвід забезпечення дисциплінарної відповідальності представників правничих професій

1. Поняття та правова природа дисциплінарної відповідальності правника

Дисциплінарна відповідальність правника – це особливий вид юридичної відповідальності, що настає за вчинення дисциплінарного проступку та полягає в застосуванні до правника відповідних дисциплінарних стягнень уповноваженими на те органами відповідно до законодавства.

Особливість дисциплінарної відповідальності правників зумовлена специфікою їхньої професійної діяльності, яка пов'язана із забезпеченням прав і свобод людини, здійсненням правосуддя та захистом прав та інтересів осіб у судовому порядку. Правники в демократичному суспільстві виконують важливу роль гарантів верховенства права, тому до них висуваються підвищені вимоги як до професійної діяльності, так і до поведінки поза службою.

Правову основу дисциплінарної відповідальності правників становлять:

- Конституція України;
- Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII;
- Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII;
- Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI;
- Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII;
- Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів (затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017);
- Правила адвокатської етики (затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 зі змінами);

– Кодекс суддівської етики (затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013);

– Міжнародні акти: Бангалорські принципи поведінки суддів (2006), Основні принципи щодо ролі юристів (1990), Європейські принципи адвокатської етики (1988), Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів (1999).

Характерні ознаки дисциплінарної відповідальності правників:

– Спеціальний суб'єкт відповідальності – представник правничої професії (суддя, прокурор, адвокат);

– Спеціальні підстави виникнення – порушення професійних обов'язків, етичних норм та стандартів;

– Спеціальні органи, уповноважені притягати до відповідальності (Вища рада правосуддя, Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії прокурорів);

– Особливий порядок дисциплінарного провадження;

– Спеціальні види дисциплінарних стягнень;

– Наявність спеціальних гарантій незалежності правників під час притягнення до дисциплінарної відповідальності.

2. Дисциплінарні проступки судді: підстави та види

Відповідно до статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності за такі *дисциплінарні проступки*:

1. Умисне або внаслідок недбалості:

– незаконна відмова у доступі до правосуддя або інше суттєве порушення норм процесуального права;

– нежиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом встановленого строку;

– порушення засад гласності і відкритості судового процесу;

– порушення засад рівності учасників судового процесу;

– інше упереджене чи нечесне здійснення правосуддя;

2. Безпідставне затягування або нежиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом;

3. Допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки;

4. Умисне або через грубу недбалість допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод або інше грубе порушення закону, що призвело до істотних негативних наслідків;

5. Розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6. Неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя;

7. Неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

8. Зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, визначених законодавством;

9. Використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди;

10. Допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам;

11. Ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу органу, що здійснює дисциплінарне провадження;

12. Непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді, або непідтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами такого кваліфікаційного оцінювання;

13. Визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом;

14. Неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному цим Законом;

15. Подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей;

16. Неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному Законом;

17. Подання у декларації доброчесності судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей;

18. Ухвалення рішення з порушенням правил юрисдикції або підсудності без права самовідводу (крім випадків, коли суддя дійшов висновку, що надання доступу до правосуддя є більш пріоритетним).

Найбільш поширеними видами дисциплінарних проступків суддів *за даними Вищої ради правосуддя* є: порушення процесуальних строків розгляду справ, недотримання вимог щодо неупередженості судді, істотне порушення норм процесуального права, недотримання правил суддівської етики та стандартів поведінки, що підривають авторитет правосуддя.

3. Дисциплінарна відповідальність прокурора: особливості та процедура

Дисциплінарна відповідальність прокурора регулюється Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII (розділ VI) та Кодексом професійної етики та поведінки прокурорів.

Згідно зі статтею 43 Закону України «Про прокуратуру», прокурора може бути *притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:*

- Невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;
- Необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;
- Розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень;
- Порушення встановленого законом порядку подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;
- Вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури;
- Систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;
- Порушення правил внутрішнього службового розпорядку;
- Втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності;
- Публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості.

Процедура дисциплінарного провадження щодо прокурорів має такі особливості:

1. Дисциплінарне провадження щодо прокурора здійснюється Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів.

2. Дисциплінарне провадження включає наступні стадії:

- перевірка даних про наявність підстав для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності;
- відкриття дисциплінарного провадження та призначення до розгляду;
- розгляд дисциплінарного провадження по суті;
- прийняття рішення за результатами розгляду.

3. Право на звернення до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів із скаргою (заявою) про вчинення прокурором дисциплінарного проступку має кожен, кому відомі такі факти. Анонімні скарги не розглядаються.

4. Прокурор має право надавати пояснення або відмовитися від їх надання під час дисциплінарного провадження.

5. За результатами дисциплінарного провадження Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів приймає рішення про наявність чи

відсутність дисциплінарного проступку прокурора та про накладення дисциплінарного стягнення або закриття дисциплінарного провадження.

6. Рішення у дисциплінарній справі приймається більшістю від загального складу Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

7. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів може бути оскаржене прокурором чи особою, яка ініціювала дисциплінарне провадження, до Вищої ради правосуддя або до суду.

Відповідно до ст. 49 Закону України «Про прокуратуру», до прокурора можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення:

- догана;
- заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду;
- звільнення з посади в органах прокуратури.

4. Дисциплінарна відповідальність адвоката: порядок та принципи

Дисциплінарна відповідальність адвоката регулюється Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI (розділ VI) та Правилами адвокатської етики.

Згідно зі статтею 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», *підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку*, а саме:

- Порушення вимог несумісності;
- Порушення присяги адвоката України;
- Порушення правил адвокатської етики;
- Розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- Невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- Невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- Порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Принципи дисциплінарної відповідальності адвокатів:

– Принцип незалежності адвокатури – дисциплінарне провадження щодо адвоката здійснюється органами адвокатського самоврядування без втручання органів державної влади.

– Принцип презумпції невинуватості адвоката – адвокат вважається невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

– Принцип пропорційності – дисциплінарне стягнення має відповідати тяжкості вчиненого проступку.

– Принцип своєчасності – адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом одного року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

– Принцип змагальності – адвокат має право знати, у чому його звинувачують, та подавати пояснення і докази на своє виправдання.

– Принцип професійної солідарності – дисциплінарне провадження щодо адвоката здійснюється його колегами-адвокатами.

Порядок дисциплінарного провадження щодо адвоката:

1. *Ініціювання дисциплінарного провадження* – право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката має кожен, кому відомі факти про дисциплінарний проступок адвоката.

2. *Перевірка відомостей про дисциплінарний проступок адвоката* – член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за дорученням голови палати здійснює перевірку відомостей, викладених у заяві.

3. *Порушення дисциплінарної справи* – за результатами перевірки дисциплінарна палата приймає рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи.

4. *Розгляд дисциплінарної справи* – дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури розглядає дисциплінарну справу протягом тридцяти днів з дня її порушення. Розгляд дисциплінарної справи відбувається на засадах змагальності. Адвокат має право подавати докази, давати пояснення, ставити питання учасникам провадження, висловлювати заперечення, заявляти клопотання.

5. *Прийняття рішення у дисциплінарній справі* – за результатами розгляду дисциплінарної справи дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури ухвалює рішення про:

- припинення дисциплінарного провадження;
- застосування до адвоката дисциплінарного стягнення.

6. *Оскарження рішення у дисциплінарній справі* – адвокат чи особа, яка ініціювала дисциплінарне провадження, має право оскаржити рішення до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня його прийняття.

5. Органи, що здійснюють дисциплінарне провадження щодо різних категорій правників

1. Органи дисциплінарного провадження щодо суддів:

Вища рада правосуддя є основним органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів.

Відповідно до статті 131 Конституції України та Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII, Вища рада правосуддя:

- розглядає справи про дисциплінарну відповідальність суддів;
- ухвалює рішення про звільнення судді з посади;
- надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;
- ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів у складі Вищої ради правосуддя діють *Дисциплінарні палати*, які:

- розглядають скарги на дії суддів;
- здійснюють дисциплінарне провадження;
- готують і вносять на розгляд Вищої ради правосуддя проекти рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Рішення Дисциплінарної палати може бути оскаржене до Вищої ради правосуддя в повному складі.

2. Органи дисциплінарного провадження щодо прокурорів:

До жовтня 2019 року дисциплінарне провадження щодо прокурорів здійснювала *Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів*, яка відповідно до статті 77 Закону України «Про прокуратуру»:

- розглядала скарги (заяви) про вчинення прокурором дисциплінарного проступку;
- проводила дисциплінарне провадження;
- приймала рішення про накладення дисциплінарного стягнення або закриття дисциплінарного провадження.

Однак, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019 № 113-IX, повноваження Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів були призупинені. В даний час ці функції тимчасово (до створення та початку діяльності відповідних органів, що здійснюватимуть дисциплінарне провадження щодо прокурорів) виконують:

- *Генеральний прокурор* (щодо прокурора Офісу Генерального прокурора, керівника та заступника керівника обласної прокуратури, керівника окружної прокуратури);
- *керівник обласної прокуратури* (щодо підпорядкованого прокурора обласної прокуратури, заступника керівника окружної прокуратури);
- *керівник окружної прокуратури* (щодо підпорядкованого прокурора окружної прокуратури).

3. Органи дисциплінарного провадження щодо адвокатів:

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», дисциплінарне провадження щодо адвокатів здійснюють:

- *Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури (КДКА)* – розглядають справи про дисциплінарну відповідальність адвокатів у першій інстанції. У складі КДКА діють дисциплінарні палати, які:
 - перевіряють відомості про дисциплінарний проступок адвоката;
 - порушують дисциплінарні справи;
 - розглядають дисциплінарні справи;
 - приймають рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

- *Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (ВКДКА)* – розглядає скарги на рішення КДКА про притягнення адвоката до

дисциплінарної відповідальності. ВКДКА діє як дисциплінарний орган другої інстанції.

Рішення ВКДКА може бути оскаржене до суду.

4. Органи дисциплінарного провадження щодо нотаріусів:

Дисциплінарне провадження щодо нотаріусів здійснює *Вища кваліфікаційна комісія нотаріату* при Міністерстві юстиції України, яка:

- розглядає питання про дисциплінарну відповідальність нотаріусів;
- приймає рішення про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

6. Види дисциплінарних стягнень та принципи їх застосування

Види дисциплінарних стягнень для різних категорій правників:

1. Для суддів (відповідно до ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»):

- попередження;
- догана – із позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця;
- сувора догана – із позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців;
- подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації;
- подання про переведення судді до суду нижчого рівня;
- подання про звільнення судді з посади.

2. Для прокурорів (відповідно до ст. 49 Закону України «Про прокуратуру»):

- догана;
- заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду;
- звільнення з посади в органах прокуратури.

3. Для адвокатів (відповідно до ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»):

- попередження;
- зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- позбавлення права на зайняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України.

4. Для нотаріусів (відповідно до Закону України «Про нотаріат»):

- зупинення нотаріальної діяльності на певний строк;
- анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Принципи застосування дисциплінарних стягнень:

1. *Принцип законності* – дисциплінарне стягнення застосовується лише за наявності підстав, передбачених законом, та в порядку, визначеному законом.

2. *Принцип обґрунтованості* – рішення про накладення дисциплінарного стягнення має бути обґрунтованим та вмотивованим.

3. *Принцип співмірності (пропорційності)* – під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховується характер проступку, його наслідки, особа правника, ступінь його вини, обставини, що пом'якшують чи обтяжують його відповідальність. Наприклад, відповідно до ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», під час визначення виду дисциплінарного стягнення щодо судді враховуються:

- характер дисциплінарного проступку;
- його наслідки;
- особа судді;
- ступінь його вини;
- обставини, що впливають на можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;
- дані, що характеризують особу судді, дотримання ним правил суддівської етики тощо.

4. *Принцип своєчасності* – дисциплінарне стягнення застосовується не пізніше встановленого законом строку з моменту виявлення дисциплінарного проступку. Наприклад, відповідно до ст. 42 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом одного року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

5. *Принцип невідворотності* – кожен факт вчинення дисциплінарного проступку має тягнути за собою відповідальність правника.

6. *Принцип індивідуалізації* – дисциплінарне стягнення застосовується індивідуально до кожного правника з урахуванням конкретних обставин справи.

7. *Принцип презумпції невинуватості* – правник вважається невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку, доки його вину не буде доведено в установленому законом порядку.

8. *Принцип права на захист* – правник має право надавати пояснення та докази на свій захист під час дисциплінарного провадження.

7. Співвідношення дисциплінарної відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності

Дисциплінарна відповідальність правника має особливості, які відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності:

1. Співвідношення дисциплінарної та кримінальної відповідальності:

- *Підстави*: підставою кримінальної відповідальності є вчинення злочину, а дисциплінарної – дисциплінарного проступку.

– *Суб'єкт притягнення*: до кримінальної відповідальності притягує суд, до дисциплінарної – спеціально уповноважені органи професійного самоврядування або державні органи.

– *Санкції*: кримінальна відповідальність передбачає покарання (позбавлення волі, обмеження волі, штраф тощо), а дисциплінарна – дисциплінарні стягнення (попередження, догана, звільнення з посади тощо).

– *Правові наслідки*: кримінальна відповідальність тягне судимість, дисциплінарна – не тягне таких наслідків.

– *Одночасне застосування*: притягнення правника до кримінальної відповідальності не виключає можливості притягнення його також до дисциплінарної відповідальності за те саме діяння. Наприклад, суддя, який вчинив злочин, може бути притягнутий не лише до кримінальної, але й до дисциплінарної відповідальності у вигляді звільнення з посади.

2. Співвідношення дисциплінарної та адміністративної відповідальності:

– *Підстави*: підставою адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення, а дисциплінарної – дисциплінарний проступок.

– *Нормативна основа*: адміністративна відповідальність регулюється КУпАП та іншими законами, а дисциплінарна – спеціальними законами про статус відповідних правників.

– *Суб'єкт притягнення*: до адміністративної відповідальності притягують суди або уповноважені державні органи, до дисциплінарної – спеціально уповноважені органи професійного самоврядування або державні органи.

– *Санкції*: адміністративна відповідальність передбачає адміністративні стягнення (штраф, громадські роботи тощо), а дисциплінарна – дисциплінарні стягнення.

– *Одночасне застосування*: в окремих випадках особа може бути притягнута одночасно до адміністративної та дисциплінарної відповідальності за одне й те саме діяння. Наприклад, адвокат, який вчинив адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, може бути притягнутий як до адміністративної відповідальності, так і до дисциплінарної у вигляді позбавлення права на зайняття адвокатською діяльністю.

3. Співвідношення дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності:

– *Підстави*: підставою цивільно-правової відповідальності є цивільне правопорушення (делікт, невиконання договору), а дисциплінарної – дисциплінарний проступок.

– *Мета*: цивільно-правова відповідальність спрямована на відновлення порушених майнових прав, а дисциплінарна – на забезпечення належного виконання професійних обов'язків.

– *Санкції*: цивільно-правова відповідальність передбачає відшкодування шкоди, а дисциплінарна – дисциплінарні стягнення.

– *Суб'єкт ініціювання*: цивільно-правова відповідальність настає за позовом потерпілої особи, а дисциплінарна – за скаргою будь-якої особи або за ініціативою уповноваженого органу.

– *Одночасне застосування*: правник може бути притягнутий одночасно до цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності. Наприклад, адвокат, який неналежно виконав свої обов'язки за договором про надання правової допомоги, може бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування шкоди клієнту та до дисциплінарної відповідальності за неналежне виконання професійних обов'язків.

8. Аналіз практики дисциплінарних проваджень в Україні

Аналіз практики дисциплінарних проваджень щодо різних категорій правників в Україні демонструє такі тенденції та особливості:

1. Дисциплінарна практика щодо суддів:

За даними звітів Вищої ради правосуддя, *найбільш поширеними підставами* для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності є:

- Істотні порушення норм процесуального права;
- Безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи;
- Порушення засад рівності учасників судового процесу;
- Допущення поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя;
- Порушення вимог щодо подання декларацій.

Статистика дисциплінарних стягнень: за даними щорічних звітів Вищої ради правосуддя, найчастіше до суддів застосовуються такі дисциплінарні стягнення як попередження та догана. Подання про звільнення судді з посади застосовується значно рідше і переважно у випадках грубих або систематичних порушень.

Проблемні аспекти: аналіз практики свідчить про недостатню ефективність механізму дисциплінарної відповідальності суддів, що проявляється у тривалих строках розгляду дисциплінарних скарг, недостатньому рівні прозорості процедури, неоднаковому застосуванні законодавства при оцінці схожих дисциплінарних проступків.

2. Дисциплінарна практика щодо прокурорів:

Найбільш поширені підстави для притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності:

- Неналежне виконання службових обов'язків;
- Порушення правил прокурорської етики;
- Порушення внутрішнього службового розпорядку;
- Вчинення дій, що порочать звання прокурора.

Статистика дисциплінарних стягнень: за даними звітів, до прокурорів найчастіше застосовується догана. Заборона на переведення до органу прокуратури вищого рівня та звільнення з посади застосовуються рідше.

Проблемні аспекти: зміна системи органів, що здійснюють дисциплінарне провадження щодо прокурорів у зв'язку з реформою прокуратури, призвела до тимчасової невизначеності щодо процедури притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності.

3. Дисциплінарна практика щодо адвокатів:

Найбільш поширені підстави для притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності:

- Порушення правил адвокатської етики;
- Невиконання або неналежне виконання професійних обов'язків;
- Розголошення адвокатської таємниці;
- Невиконання рішень органів адвокатського самоврядування.

Статистика дисциплінарних стягнень: за даними НААУ, найчастіше до адвокатів застосовується попередження. Позбавлення права на зайняття адвокатською діяльністю застосовується переважно за грубі порушення професійних обов'язків або систематичні порушення правил адвокатської етики.

Проблемні аспекти: аналіз практики свідчить про неоднакове застосування дисциплінарними палатами різних регіонів норм законодавства про дисциплінарну відповідальність адвокатів, що призводить до різних підходів у кваліфікації дисциплінарних проступків та визначенні виду дисциплінарного стягнення.

Загальні тенденції у практиці дисциплінарних проваджень в Україні:

- Зростання кількості дисциплінарних скарг на правників усіх категорій;
- Підвищення вимог до етичної складової професійної діяльності правників;
- Посилення громадського контролю за діяльністю органів, що здійснюють дисциплінарне провадження;
- Підвищення стандартів доказування в дисциплінарному провадженні;
- Удосконалення процедур оскарження рішень дисциплінарних органів.

9. Проблеми реформування системи дисциплінарної відповідальності правників в Україні

Система дисциплінарної відповідальності правників в Україні перебуває у процесі реформування. Можна виділити такі основні проблеми та напрями реформування:

1. Загальні проблеми системи дисциплінарної відповідальності правників:

- Відсутність єдиного підходу до визначення підстав дисциплінарної відповідальності різних категорій правників;
- Недостатній рівень прозорості дисциплінарних проваджень;
- Неналежне забезпечення принципу пропорційності при визначенні виду дисциплінарного стягнення;
- Відсутність чітких критеріїв розмежування дисциплінарних проступків за ступенем тяжкості;

– Недосконалість процедури оскарження рішень дисциплінарних органів.

2. Проблеми реформування дисциплінарної відповідальності суддів:

– Забезпечення незалежності Вищої ради правосуддя як органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів;

– Удосконалення системи перевірки доброчесності суддів та її зв'язку з дисциплінарною відповідальністю;

– Підвищення ефективності роботи Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя;

– Забезпечення прозорості в роботі органів, що здійснюють дисциплінарне провадження щодо суддів.

Законом України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII передбачено створення в складі Вищої ради правосуддя Комісії з питань доброчесності та етики, яка має здійснювати моніторинг дотримання вимог законодавства щодо етики та доброчесності суддями та членами Вищої ради правосуддя, однак механізм взаємодії цієї Комісії з Дисциплінарними палатами потребує вдосконалення.

3. Проблеми реформування дисциплінарної відповідальності прокурорів:

– Необхідність відновлення органів, що здійснюють дисциплінарне провадження щодо прокурорів, на заміну Кваліфікаційно-дисциплінарній комісії прокурорів, діяльність якої була призупинена;

– Забезпечення незалежності органів, що здійснюють дисциплінарне провадження щодо прокурорів;

– Удосконалення процедури дисциплінарного провадження щодо прокурорів;

– Впровадження прозорих критеріїв оцінки діяльності прокурорів.

Реформа прокуратури передбачає створення нових органів, що здійснюватимуть дисциплінарне провадження щодо прокурорів, проте на сьогодні відповідні повноваження покладено на керівників прокуратур різних рівнів, що не відповідає міжнародним стандартам.

4. Проблеми реформування дисциплінарної відповідальності адвокатів:

– Уніфікація практики застосування дисциплінарними палатами КДКА норм законодавства про дисциплінарну відповідальність адвокатів;

– Підвищення прозорості роботи органів адвокатського самоврядування, які здійснюють дисциплінарне провадження;

– Удосконалення процедури оскарження рішень у дисциплінарних справах;

– Посилення гарантій незалежності адвокатури при здійсненні дисциплінарного провадження.

Забезпечення незалежності адвокатури вимагає, щоб дисциплінарне провадження щодо адвокатів здійснювалося виключно органами адвокатського самоврядування без втручання держави.

5. Основні напрями реформування системи дисциплінарної відповідальності правників:

- *Забезпечення незалежності* органів, що здійснюють дисциплінарне провадження;
- *Підвищення прозорості* процедури дисциплінарного провадження;
- *Впровадження чітких та об'єктивних критеріїв* оцінки діяльності правників;
- *Удосконалення механізму оскарження* рішень дисциплінарних органів;
- *Забезпечення пропорційності* дисциплінарних стягнень характеру та тяжкості вчиненого проступку;
- *Посилення зв'язку між професійною етикою та дисциплінарною* відповідальністю правників.

10. Міжнародний досвід забезпечення дисциплінарної відповідальності представників правничих професій

Міжнародний досвід дисциплінарної відповідальності правників є важливим джерелом для вдосконалення національної системи. Розглянемо досвід деяких країн та міжнародні стандарти у цій сфері.

Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності правників:

- *Основні принципи незалежності судових органів (1985)* – встановлюють, що судді можуть бути усунені з посади або піддані дисциплінарному стягненню лише за неспроможність виконувати обов'язки або поведінку, що робить їх невідповідними посаді. Процедура дисциплінарного провадження має відповідати встановленим стандартам суддівської поведінки.

- *Бангалорські принципи поведінки суддів (2006)* – визначають основні стандарти етичної поведінки суддів та слугують основою для оцінки поведінки суддів з точки зору дисциплінарної відповідальності.

- *Європейська хартія про статус суддів (1998)* – передбачає, що дисциплінарне провадження щодо суддів має здійснюватися незалежним органом, в якому щонайменше половину складу становлять судді, обрані їхніми колегами.

- *Основні принципи, що стосуються ролі юристів (1990)* – встановлюють, що юристи мають право на справедливую і публічну процедуру розгляду дисциплінарних звинувачень проти них.

- *Рекомендація № (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи* – визначає, що дисциплінарні заходи щодо прокурорів мають регулюватися законом та гарантувати справедливую і об'єктивну оцінку, а рішення повинні підлягати незалежному й неупередженому перегляду.

Досвід європейських країн:

Німеччина:

- *Щодо суддів:* дисциплінарне провадження щодо суддів здійснюється спеціальними дисциплінарними судами, які складаються із суддів різних інстанцій. Передбачено такі дисциплінарні стягнення: догана, штраф, зниження заробітної плати, переведення на іншу посаду, звільнення з посади.

– *Щодо адвокатів:* дисциплінарне провадження здійснюється професійними судами адвокатури, які складаються з адвокатів та суддів. Дисциплінарні стягнення: попередження, догана, штраф, заборона практикувати в певних галузях права, тимчасове зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю, виключення з адвокатури.

Франція:

– *Щодо суддів:* дисциплінарні справи щодо суддів розглядає Вища рада магістратури. Дисциплінарні стягнення: попередження, догана, тимчасове відсторонення від посади, пониження у класі, переведення на іншу посаду, звільнення з посади.

– *Щодо адвокатів:* дисциплінарне провадження здійснюється дисциплінарними радами при регіональних адвокатських асоціаціях. Дисциплінарні стягнення: попередження, догана, тимчасова заборона здійснювати адвокатську діяльність, виключення з адвокатури.

Польща:

– *Щодо суддів:* дисциплінарні справи розглядають дисциплінарні суди при апеляційних судах та Верховному Суді. Дисциплінарні стягнення: попередження, догана, зниження заробітної плати, переведення на іншу посаду, звільнення з посади.

– *Щодо адвокатів:* дисциплінарне провадження здійснюють дисциплінарні суди адвокатури двох інстанцій. Дисциплінарні стягнення: попередження, догана, штраф, зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю на строк від 3 місяців до 5 років, виключення з адвокатури.

Досвід країн англо-американської правової сім'ї:

Велика Британія:

– *Щодо суддів:* дисциплінарне провадження щодо суддів здійснюється Управлінням судових скарг при Судовій службі, яке надає рекомендації Лорду-канцлеру та Лорду-головному судді. Дисциплінарні стягнення: порада, попередження, догана, звільнення з посади.

– *Щодо адвокатів:* дисциплінарне провадження здійснюється дисциплінарними трибуналами при Колегіях адвокатів (барістерів) та Товаристві юристів (солісіторів). Дисциплінарні стягнення: штраф, обмеження практики, тимчасове зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю, виключення з професії.

Сполучені Штати Америки:

– *Щодо суддів:* дисциплінарне провадження щодо федеральних суддів здійснюється Судовими радами округів та Судовою конференцією США. На рівні штатів існують комісії з суддівської поведінки або кваліфікації. Дисциплінарні стягнення: приватне або публічне зауваження, зобов'язання пройти додаткове навчання, тимчасове відсторонення від розгляду справ, рекомендація щодо імпічменту.

– *Щодо адвокатів:* дисциплінарне провадження здійснюється дисциплінарними комітетами при Верховних судах штатів або адвокатських асоціаціях. Дисциплінарні стягнення: догана, тимчасове зупинення права на практику, позбавлення права на практику.

Корисний міжнародний досвід для імплементації в Україні:

- *Посилення ролі професійного самоврядування у здійсненні дисциплінарного провадження щодо усіх категорій правників;*
- *Впровадження прозорих і чітких критеріїв оцінки поведінки правників з точки зору дисциплінарної відповідальності;*
- *Забезпечення пропорційності дисциплінарних стягнень тяжкості проступків;*
- *Посилення гарантій справедливої процедури дисциплінарного провадження;*
- *Забезпечення дієвого механізму оскарження рішень дисциплінарних органів;*
- *Створення єдиної бази даних дисциплінарної практики для забезпечення її одноманітності;*
- *Впровадження обов'язкового навчання з питань професійної етики як профілактичного заходу щодо вчинення дисциплінарних проступків.*

Узагальнюючи міжнародний досвід, можна зробити висновок, що ефективна система дисциплінарної відповідальності правників базується на принципах незалежності, професійного самоврядування, прозорості, пропорційності та справедливої процедури. Впровадження цих принципів у національне законодавство та практику сприятиме підвищенню ефективності механізму дисциплінарної відповідальності правників в Україні.